

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В. М. КОРЕЦЬКОГО**

ПЕРЧЕКЛІЙ Інесса Миколаївна

УДК 349.6

**ПРАВО ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ: ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ**

Спеціальність 12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті законодавчих передбачень і правової експертизи України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України
КОСТИЦЬКИЙ Василь Васильович,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка,
професор кафедри теорії права та держави

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
СИДОР Вікторія Дмитрівна,
Чернівецький юридичний інститут Національного
університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін

кандидат юридичних наук, доцент
РОМАНКО Світлана Миколаївна,
Юридичний інститут Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного
права

Захист відбудеться «22» грудня 2015 року о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.02 в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий «20» листопада 2015 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор юридичних наук

О. О. Кваша

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Загальновідомо, що право власності є своєрідним каркасом усієї соціально-економічної системи сучасного суспільства. Без правового регулювання відповідного комплексу суспільних відносин сьогодні не може обійтися будь-яке організоване суспільство, немислимий поступ будь-якого соціуму.

Швидке оновлення відносин власності, поява нових форм та інститутів у структурі права власності, деталізація правового регулювання насамперед приватної та меншою мірою державної і комунальної власності дещо зменшили увагу до правового забезпечення механізму реалізації конституційно закріпленого права Українського народу на природні ресурси. Між тим, такий стан справ не є оптимальним та задовільним, адже нехтування правом власності Українського народу, його применшення та нівелювання на практиці призводять до згубних наслідків – одержавлення результатів використання природних ресурсів, гіпертрофованого розвитку приватної власності на шкоду публічним інтересам (у першу чергу – екологічним), розкрадання колишньої «загальнонародної» власності, споживацького ставлення до природних ресурсів.

Разом з тим, питання щодо з'ясування сутності, змісту та призначення права власності Українського народу на природні ресурси у структурі відносин власності є надзвичайно складною теоретичною та прикладною юридичною проблемою, розв'язанню якої правова наука приділяє недостатню увагу. Проте, від того, наскільки якісним та системним буде дослідження даного правового явища та наскільки чітко й однозначно враховуватимуться наявні проблеми в законодавчому регулюванні функціонування відповідного правового інституту, буде залежати і ефективність та оптимальність його правового регулювання в цілому. Важливим, у цьому контексті, є завдання забезпечити повноту, комплексність відповідного правового регулювання, усунення можливих правових прогалин, конкретизацію конституційних основ даного правового інституту на основі узагальнення вітчизняного досвіду, надбань юридичної науки, практики правозастосування тощо.

Від цього також залежить здатність відповідної правової конструкції відповідати на нагальні потреби та запити сьогодення, зокрема задовольняти публічні екологічні інтереси, забезпечувати інтереси нинішнього та майбутніх поколінь Українського народу в охороні довкілля, раціональному використанні природних ресурсів, гарантуванні екологічної безпеки та захистові екологічних прав громадян тощо.

Отже, проблеми та передумови реалізації права власності Українського народу на природні ресурси зумовлюють актуальність обраної для дослідження проблеми як у теоретичному, так і в практичному сенсах.

Дослідження відповідного комплексу проблем, проведене в рамках даної дисертаційної роботи, ґрунтувалося на поєднанні трьох напрямів наукових досліджень і відповідно – на врахуванні їх результатів, зокрема:

1) конституційного та адміністративного права (наукові праці В. Б. Авер'янова, В. І. Борденюка, В. С. Журавського, В. В. Костицького, О. О. Кутафіна, Л. С. Мамута, О. В. Міцкевича, О. Г. Мурашина, М. П. Орзіха, В. Ф. Погорілка, І. В. Прозорова, А. О. Селіванова, О. В. Скрипнюка, Ю. О. Тихомирова, Ю. М. Тодики, О. І. Ющика);

2) екологічного і земельного права (наукові праці В. І. Андрейцева, М. М. Брінчука, О. А. Вівчаренка, А. П. Гетьмана, І. І. Каракаша, І. М. Козьякова, В. І. Комарницького, В. В. Костицького, М. В. Краснової, П. Ф. Кулинич, Т. І. Макарової, А. М. Мірошніченка, В. Л. Мунтяна, В. В. Носіка, В. В. Петрова, О. О. Погрібного, В. К. Попова, В. Д. Сидор, В. І. Семчика, Є. О. Харитонова, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги, В. В. Янчука, В. З. Янчука та ін.);

3) цивільного права (наукові праці Т. О. Абової, О. В. Венедиктова, О. С. Іоффе, Н. С. Кузнецової, В. Г. Ротаня, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Є. О. Суханова, Я. М. Шевченко, А. Г. Яреми та ін.) та окремих досліджень, проведених у рамках економічної науки (роботи Є. М. Бухвальда, А. Л. Вайнштейна, В. М. Гейця, Л. М. Горбача, Б. М. Данилишина, С. І. Дорогунцова, М. А. Хвесика та ін.).

Водночас на сьогодні цілісної наукової концепції права власності Українського народу на природні ресурси у вітчизняній юридичній літературі не розроблено. Отже, актуальність обраної теми дослідження, а також теоретична й практична потреба у його проведенні обумовлюються: 1) нагальною необхідністю суттєвого вдосконалення правового механізму реалізації права власності Українського народу на природні ресурси в сучасних умовах; 2) недоліками правозастосовчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо реалізації правомочностей власника на природні ресурси від імені Українського народу; 3) недостатньою увагою з боку держави та суспільства загалом до проблеми забезпечення реалізації прав титульного власника на істотну частку публічної власника в цілях реалізації публічних екологічних інтересів; 4) недостатністю науково-теоретичного підґрунтя щодо формулювання змістовного наповнення правосуб'єктності Українського народу як титульного власника природних ресурсів в Україні, взаємозв'язку і взаємодії органів публічної влади, покликаних від його імені здійснювати права власника на ці ресурси.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної діяльності Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи та враховувалась при дослідженні в межах науково-дослідної теми «Розроблення Екологічного кодексу» (номер державної реєстрації 0108U008912/20.11.2008).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка еколого-правових теоретичних та методологічних засад основ інституціоналізації та механізму реалізації права власності Українського народу на природні ресурси на сучасному етапі.

Формулювання такої мети зумовило постановку таких задач дисертаційного дослідження:

- аналіз провідних науково-юридичних підходів щодо з'ясування сутності права власності Українського народу в системі сучасного права власності; дослідження поняття, сутності, соціальної цінності та функцій конструкції права власності Українського народу на природні ресурси;

- визначення правових засад нормативної інституціоналізації права власності Українського народу на природні ресурси;

- аналіз своєрідності статусу Українського народу як суб'єкта права власності на природні ресурси;

- дослідження системи об'єктів права власності Українського народу на природні ресурси;

- визначення поняття механізму та форм реалізації права власності Українського народу на природні ресурси;

- з'ясування місця та ролі органів державної влади та органів місцевого самоврядування в механізмі реалізації права власності Українського народу на природні ресурси.

Об'єктом дослідження є система правовідносин, що складаються у процесі виникнення та реалізації правомочностей Українського народу як суб'єкта права власності на природні ресурси України.

Предметом дослідження є право власності Українського народу на природні ресурси, специфіка нормативно-правового закріплення правомочностей Українського народу як суб'єкта права власності на природні ресурси.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є сукупність методів і прийомів наукового пізнання закономірностей та особливостей функціонування інституту власності в сучасних умовах, напрацьованих у рамках парадигм екологічного, конституційного, цивільного та адміністративного права, взаємодії та співвідношення публічного і приватного права в сучасних умовах.

У процесі дослідження застосовувалися такі загальнофілософські, загальнонаукові, спеціально-наукові методи пізнання правових явищ.

Діалектичний метод використовувався при визначенні обсягу понять «право власності Українського народу на природні ресурси» (підрозділи 1.1, 2.1), «механізм реалізації права власності Українського народу на природні ресурси» (підрозділ 3.1), «форми реалізації права власності Українського народу на природні ресурси» (підрозділ 3.1). Метод аналізу і синтезу логічних зв'язків в основу дослідження основних наукових підходів до інтерпретації феномену права власності Українського народу в контексті існуючих парадигм екологічного, цивільного, конституційного та адміністративного права (підрозділ 1.1); інституціоналізації права власності Українського народу на природні ресурси (підрозділ 2.1). Формально-логічний метод застосовувався при з'ясуванні спільних та особливих закономірностей конструкції права власності Українського народу на природні ресурси у системі публічного права України в цілому та в системі права власності зокрема (підрозділи 1.2, 2.1–2.3); при розмежуванні механізму реалізації права власності Українського народу на природні ресурси та суміжних правових явищ: механізм правового регулювання, механізм дії екологічного права тощо (підрозділ 3.1). Системно-структурний

метод використовувався при дослідженні змісту правосуб'єктності Українського народу (підрозділ 2.2), при виокремленні системи об'єктів права власності Українського народу на природні ресурси (підрозділ 2.3), при дослідженні структури механізму реалізації права власності Українського народу на природні ресурси (підрозділ 3.1), аналізі підсистем публічної влади, що здійснюють права власника від імені Українського народу (підрозділ 3.2). Класифікаційний метод використовувався при класифікації функцій права власності Українського народу на природні ресурси (підрозділ 1.2), видів об'єктів права власності Українського народу на природні ресурси (підрозділ 2.3), а також при виокремленні форм реалізації права власності Українського народу на природні ресурси (підрозділ 3.1). Функціональний метод використовувався при дослідженні змісту та особливостей функцій права власності Українського народу на природні ресурси (підрозділ 1.2). Аксіологічний метод засовувався при з'ясуванні соціальної цінності права власності Українського народу на природні ресурси та його місця серед інших конституційно-правових цінностей (підрозділ 1.2). Доктринальний метод став базовим при аналізі й тлумаченні актів екологічного, конституційного, адміністративного та цивільного законодавства України (підрозділи 1.2, 2.1–2.3, 3.1–3.2). Порівняльно-правовий метод використаний при оцінці можливостей використання елементів еколого-правового і цивільно-правового регулювання у з'ясуванні змісту та особливостей конструкції права власності Українського народу на природні ресурси (підрозділи 1.1–1.2, 2.1–2.3).

Нормативно-правову базу дослідження становлять: Конституція України, а також закони та інші нормативно-правові акти України в галузі екологічного, конституційного, цивільного, адміністративного, кримінального законодавства України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці екологічного права комплексним дослідженням, присвяченим вивченню питань інституціоналізації, змісту та механізму реалізації права власності Українського народу на природні ресурси, виконаним з врахуванням особливостей взаємодії екологічного, конституційного, цивільного, кримінального та адміністративного права України.

У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

вперше:

- виокремлено та проаналізовано функції та соціальну цінність права власності Українського народу на природні ресурси як окремого правового явища та інституту екологічного права, досліджена конституційно-правова природа цього інституту, у зв'язку із чим констатована незмінність і постійність цього права, яка не може бути обмежена законами та актами міжнародного права;
- системно розкрито зміст правосуб'єктності Українського народу у сфері права власності та проаналізовано зміст і структуру механізму реалізації права власності Українського народу на природні ресурси. Еколого-правовий зміст інституту права власності Українського народу має не просто публічно-

правовий, а конституційно-правовий характер, пов'язаний із здійсненням народом установчої влади та побудований на цільовому принципі природокористування. Цей інститут включає у якості структурних елементів норми екологічного, конституційного, адміністративного, цивільного та господарського права, елементи організаційного та інституційного забезпечення, правомірну поведінку та юридичні факти, а також визначає форми реалізації права власності Українського народу на природні ресурси;

– на основі визначення специфіки об'єктів права власності Українського народу як національного надбання систематизовано їх сукупність з врахуванням відповідних критеріїв класифікації, закладено розуміння їх унікальності, які впливають із екологічної, економічної та соціальної функції права власності;

– обґрунтовано необхідність прийняття окремого комплексного закону України «Про управління об'єктами права власності Українського народу», що дало б змогу уніфікувати систему управління у цій сфері, юридично закріпити особливості здійснення Українським народом права власності на природні ресурси;

удосконалено:

– наукові уявлення щодо співвідношення права публічної та приватної власності з врахуванням чинного інституту права власності Українського народу на природні ресурси, а також визначення та змісту правової конструкції права власності Українського народу на природні ресурси;

– наукове бачення форм реалізації права власності Українського народу на природні ресурси, правова природа якої зумовлюється специфікою взаємодії різних суб'єктів права, визначається цілями та завданнями, які мають бути досягнуті у ході реалізації цього права;

– наукові уявлення щодо змісту категорії «Український народ як суб'єкт права» з врахуванням того, що народ є першоджерелом правосуб'єктності у системі правових відносин;

– визначення місця та ролі Верховної Ради України в механізмі реалізації права власності Українського народу на природні ресурси, форми її участі у здійсненні прав власника від імені Українського народу;

– обґрунтування специфіки діяльності державної виконавчої влади та місцевого самоврядування як елементів механізму державного управління у галузі охорони довкілля (охорони природи, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки) і, зокрема, в механізмі реалізації права власності Українського народу на природні ресурси;

дістали подальшого розвитку:

– положення щодо змісту та основних ознак права власності Українського народу на природні ресурси як інституту екологічного права, так і у контексті публічно-правової концепції та уявлення щодо пов'язаності права власності Українського народу на природні ресурси із здійсненням народного суверенітету та первинної (установчої) публічної влади в Україні;

– бачення первинності Українського народу як суб'єкта права та субсидіарності об'єктів його права власності в конституюванні інституту права власності Українського народу на природні ресурси в контексті складно-організованої субординаційної моделі відносин власності;

– уявлення щодо правової обумовленості інституціалізації на конституційному рівні права власності Українського народу на природні ресурси, формування елементів механізму реалізації права власності Українського народу на природні ресурси, специфіки діяльності органів судової влади в механізмі реалізації права власності Українського народу на природні ресурси.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що дисертація являє собою науково-прикладну розробку, висновки, пропозиції й рекомендації дослідження відображають нагальні потреби щодо з'ясування юридичної природи, специфіки та шляхів удосконалення регулювання права власності Українського народу на природні ресурси.

Результати становлять як науково-теоретичне, так і практичне значення: у науково-дослідній сфері – положення та висновки дисертації можуть бути основою для подальшої наукової розробки проблематики реалізації права власності Українського народу на природні ресурси в сучасних умовах, підготовки відповідних наукових публікацій тощо; у правотворчості – сформульовані у дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані в процесі вдосконалення чинного законодавства України; у правозастосовчій діяльності – використання одержаних результатів дозволить підвищити ефективність правозастосовчої діяльності відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, покликаних в силу конституційних приписів здійснювати права власника від імені Українського народу; у навчальному процесі – матеріали дисертації можуть бути використані у вищих навчальних закладах при підготовці підручників і навчальних посібників, при викладанні курсів екологічного, конституційного, природоресурсного права в частині з'ясування еколого-правових основ права власності Українського народу на природні ресурси.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення дисертації та їх аргументація, рекомендації практичного характеру були оприлюднені у виступах автора на чотирьох всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема, на двох Всеукраїнських правових науково-практичних конференціях «Соціологічні проблеми права очима молодих науковців та практиків» (м. Київ, 20 березня 2014 р.), а також на Міжнародній науково-практичній конференції «Місце і роль Конституції України у розвитку правової системи та реалізації цивілізаційного вибору Українського народу» (м. Київ, 18 червня 2015 р.) та Круглому столі «Політико-правові проблеми захисту прав власності в Україні» (м. Київ, 2 червня 2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження дістали відображення в одній монографії, у восьми наукових статтях, з яких шість опубліковано у фахових виданнях України та одна у – в іноземному

періодичному науковому виданні, у тезах трьох доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається із переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (393 найменування). Повний обсяг дисертації становить 226 сторінок, з них список використаних джерел на 28 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок з науковими планами та програмами, мета і задачі, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, апробація результатів дисертації та публікації.

Розділ 1 «Право власності Українського народу на природні ресурси як науково-юридичний концепт» складається з двох підрозділів і стосується висвітлення провідних науково-юридичних інтерпретацій даного правового явища та дослідження поняття, сутності, соціальної цінності та функцій права власності Українського народу на природні ресурси.

У підрозділі 1.1 *«Право власності Українського народу в системі сучасного права власності: наукові підходи та інтерпретації»* автором здійснено аналіз основних юридико-концептуальних підходів щодо з'ясування сутності та змісту поняття права власності Українського народу на природні ресурси. На підставі їх аналізу автор дійшла висновків, що такі підходи є яскравим відображенням плюралізації наукової юридичної думки щодо змісту та сутності згаданої правової категорії.

Водночас такі підходи неспроможні поставити під сумнів конструкцію права власності Українського народу на природні ресурси. Більше того, вони, як правило, страждають на таку хибу, як відірваність відповідних конституційних норм від реального інституту права власності Українського народу на природні ресурси. За такого (переважно класичного цивілістичного) праворозуміння, яке не враховує всієї складності відповідних правовідносин, їх своєрідності та публічно-правової природи, і виникають твердження щодо декларативності, ілюзорності конструкції права власності Українського народу на природні ресурси.

У підрозділі 1.2 *«Право власності Українського народу на природні ресурси: поняття, сутність, соціальна цінність та функції»* під власністю Українського народу на природні ресурси автор пропонує розуміти різновид публічної власності, тобто вольових відносин панування над певними об'єктами в цілях задоволення публічних екологічних інтересів українського суспільства (народу), здійснювані народом безпосередньо або від його імені органами державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України. Тобто власність Українського народу на природні ресурси співвідноситься з публічною власністю як особливе та загальне.

Право власності Українського народу на природні ресурси є особливим публічно-правовим поняттям, яке сполучає регулятивний потенціал різних галузей українського законодавства (як приватноправових, так і публічно-правових), характеризується високою загальносоціальною та спеціально-юридичною значимістю і спрямованістю на задоволення публічних економічних, соціальних, екологічних, культурних та інших інтересів. У вузькому сенсі право власності Українського народу на природні ресурси позначає собою сукупність тих прав (правомочностей власника), які Український народ як певна соціальна спільнота, конституційована в Українську державу, залишає за собою, не делегуючи всі повноваження власника на ці об'єкти публічним утворенням, залишає право на безпосереднє здійснення права власності на них та встановлюючи (маючи намір установити) безпосередні форми контролю за їх належним використанням.

Розділ 2 «Особливості змісту права власності Українського народу на природні ресурси» містить три підрозділи і стосується дослідження особливостей Конституційних засад нормативної інституціалізації права власності Українського народу на природні ресурси, специфіки дослідження Українського народу як суб'єкта права власності на природні ресурси, а також система об'єктів права власності Українського народу на природні ресурси.

У підрозділі 2.1 *«Конституційні засади нормативної інституціалізації права власності Українського народу на природні ресурси»* зазначено, що безпосереднє закріплення в Конституції України права власності Українського народу на природні ресурси в об'єктивному та в суб'єктивному значенні вказує на те, що дана категорія є не лише концептуальною (доктринальною) категорією, але й поняттям, що має значення самостійного регулятивного правового феномену, поставленого в ряд з іншими найважливішими конституційними категоріями.

Правова інституціалізація права власності Українського народу на природні ресурси є формою правової інституціалізації права власності у публічно-правовій сфері загалом. При цьому автором стверджується, що така форма власності, як власність Українського народу, не може виникнути та функціонувати поза правовими нормами. Конституційна інституціалізація є найвищою формою нормативно-правової інституціалізації права власності Українського народу на природні ресурси, оскільки конституційне значення даного інституту обумовлює похідне, вторинне місце законодавчих норм, що містять відповідні правові положення.

У підрозділі 2.2 *«Український народ як суб'єкт права власності на природні ресурси»* досліджено особливості правосуб'єктності Українського народу. Автором підтримано думку про віднесення Українського народу до числа самостійних суб'єктів права. При цьому зазначається, що Український народ за організаційно-правовою формою належить до колективного суб'єкта права, до складу якого входять інші суб'єкти права; за ступенем нормативної урегульованості свого статусу належить до числа суб'єктів права, повноваження якого встановлені (мають встановлюватися) на рівні виключно Конституції та

законів України; за системною приналежністю посідає цілком самостійне, автономне місце серед суб'єктів права, зокрема належить до суб'єктів права публічної, а не приватної власності, які не мають статусу юридичної особи, а за територіальним масштабом своєї діяльності поширює свою юрисдикцію на всю територію України, за рівнем формалізації належить до неформалізованих колективних суб'єктів права, що являє собою спільноту людей, яка склалася природним чином та не володіє офіційно закріпленим статусом, тобто не є юридичною особою або ж фізичною особою; за наявністю владних повноважень належить до суб'єкта владних повноважень, є єдиним джерелом влади та носієм суверенітету; за ступенем первинності волевиявлення є первинним суб'єктом здійснення відповідного права власності, установча влада якого наділяє згадані органи повноваженням-обов'язком здійснювати повноваження власника від його імені.

У підрозділі 2.3 «Система об'єктів права власності Українського народу на природні ресурси» автор обґрунтовує тезу про субсидіарний (неосновний) характер конституційної фіксації системи об'єктів права власності Українського народу на природні ресурси, що має чітко виражений характер і виявляється у змістовно-логічній прив'язці до відповідних суб'єктів права. Автор вважає, що система таких об'єктів покликана сприяти чіткішій та послідовній інтеграції тих прав та обов'язків Українського народу як суб'єкта права власності на природні ресурси, яка відповідає соціально-політичній та юридичній ролі цього суб'єкта права у системі правовідносин власності в Україні загалом.

Аналіз чинного екологічного законодавства України дає змогу зробити висновок, що всі природні ресурси за критерієм належності виключно Українському народові можуть розглядатися як дві великі групи: 1) ті, які можуть перебувати у власності Українського народу поряд з державною, комунальною та приватною (земля; ліси; тваринний світ; об'єкти Червоної книги України; окремі об'єкти природно-заповідного фонду); 2) ті, які можуть перебувати виключно у власності Українського народу, а існування інших суб'єктів права власності на них чинним законодавством не передбачено (атмосферне повітря; надра; води; рослинний світ, крім його об'єктів, які перебувають у межах земельних ділянок, належних на праві власності іншим суб'єктам права власності; території природних заповідників, заповідні зони біосферних заповідників, землі та інші природні ресурси, надані національним природним паркам; природні ресурси континентального шельфу, а також виключної (морської) економічної зони України).

З огляду на необхідність чіткого розмежування об'єктів права власності Українського народу та державної власності у сфері природних ресурсів, доцільною, з точки зору автора, видається розробка і прийняття Закону України «Про управління об'єктами права власності Українського народу» (за аналогією з відповідним законом, присвяченим управлінню об'єктами державної власності). Такий закон мав би містити, зокрема, чітке визначення кола таких об'єктів, вимоги щодо їх обліку та ведення відповідного реєстру, форми та методів

здійснення управління такими об'єктами, а також особливості здійснення контролю щодо цього.

Розділ 3 «Особливості механізму реалізації права власності Українського народу на природні ресурси в сучасних умовах» містить два підрозділи, в яких висвітлюються питання правової природи і форм реалізації права власності Українського народу на природні ресурси, а також ролі та місця органів державної влади і органів місцевого самоврядування в механізмі реалізації права власності Українського народу на природні ресурси.

У підрозділі 3.1 *«Поняття механізму та форм реалізації права власності Українського народу на природні ресурси»* з'ясовано, що під механізмом реалізації права власності Українського народу на природні ресурси слід розуміти особливий механізм владно-управлінського характеру, в якому виявляється влада Українського народу щодо володіння, користування та розпорядження належними йому на праві власності об'єктами (природними ресурсами), яким переслідуються публічно-правові цілі і який складається з належним чином упорядкованої сукупності елементів, що забезпечують його дієвість та функціональну спроможність. Елементами такого механізму виступають: підгрупа юридичних способів, засобів і дій суб'єктів права; підгрупа організаційно-суб'єктних складових (відносини, що складаються з приводу реалізації правомочностей власника); підгрупа інструментів забезпечення (гарантування) функціонування даного механізму.

Під формою реалізації права власності Українського народу на природні ресурси ми розуміємо певним чином упорядковане зовнішнє вираження стійкої та відносно однорідної сукупності конкретних дій, які здійснюються відповідними суб'єктами права щодо реалізації правомочностей Українського народу у сфері власності на природні ресурси. Автором виокремлено та проаналізовано три основних форми реалізації права власності Українського народу на природні ресурси: 1) безпосередня; 2) опосередкована; 3) похідна. Таке їхнє виокремлення ґрунтується, з одного боку, на безумовному, системному та послідовному врахуванні конституційних приписів, а, з другого боку, на критичному переосмисленні вітчизняних напрацювань у рамках доктрин екологічного, конституційного, земельного та цивільного права.

У підрозділі 3.2 *«Органи державної влади та місцевого самоврядування в механізмі реалізації права власності Українського народу на природні ресурси»* вказано на те, що ключове місце в механізмі реалізації прав Українського народу на природні ресурси посідають органи державної влади та органи місцевого самоврядування з огляду на здійснення від його імені відповідних повноважень власника цими органами.

Конструкція представництва підтверджує дуалістичний характер правосуб'єктності Українського народу: так само як і владу, повноваження власника Український народ реалізує як безпосередньо, так і через органи публічної влади, які діють від його імені. При цьому така правосуб'єктність народу зумовлює наявність складних субординаційних відносин у системі суб'єктів здійснення права власності Українського народу, що означає

підлеглість народів всіх органів публічної влади, покликаних здійснювати його повноваження власника від його імені, їхній обов'язок керуватися вимогами суверенітету народу. Особливою своєрідністю відзначається роль та місце органів судової влади у здійсненні прав власника від імені Українського народу.

Зроблено висновок, що сфера діяльності органів місцевого самоврядування з огляду на відсутність спеціального законодавчого закріплення порядку здійснення такими органами прав власника на природні ресурси від імені Українського народу є чи не найвразливішою у правовому відношенні сферою суспільних відносин. Це, зокрема, зумовлюється як відсутністю концептуального бачення ролі та місця самоврядних органів у державному управлінні, так і незавершеністю інституціалізації системи місцевого самоврядування в державі в цілому.

ВИСНОВКИ

У дисертації на підставі поєднання теоретичного узагальнення з доктринальним аналізом еколого-правових засад здійснення Українським народом права власності на природні ресурси, чинного законодавства України і практики його застосування, теоретичного осмислення праць вчених та отриманих дослідницьких результатів, запропоновано вирішення наукової проблеми та сформульовано ряд таких висновків, пропозицій та рекомендацій:

1. Власність Українського народу на природні ресурси є різновидом публічної власності, тобто вольових відносин панування над певними об'єктами в цілях задоволення публічних екологічних інтересів українського суспільства (народу), здійснювані народом безпосередньо або від його імені органами державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України.

2. Право власності Українського народу на природні ресурси є особливим еколого-правовим та публічно-правовим поняттям, яке сполучає регулятивний потенціал різних галузей українського законодавства (як приватноправових, так і публічно-правових), характеризується високою загальносоціальною та спеціально-юридичною значимістю і спрямованістю на задоволення публічних економічних, соціальних, екологічних, культурних та інших інтересів, а у вузькому розумінні позначає собою сукупність прав (правомочностей власника) Українського народу як певної соціальної спільноти, конституйованої в Українську державу.

3. Право власності Українського народу на природні ресурси об'єктивно ґрунтується на праві народу як носія суверенних прав та єдиного джерела всієї влади в країні виокремлювати із загального масиву об'єктів ті об'єкти, які слугуватимуть загальносоціальним цілям, зокрема забезпеченню екологічного безпеки країни, збереженню природних ресурсів в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь громадян України, народу в цілому, а також вирішувати всі питання, пов'язані з володінням та розпорядженням цими ресурсами під своїм безпосереднім контролем і за своєю безпосередньою участю.

4. В якості основних ознак права власності Українського народу на природні ресурси виокремлено такі: спеціальна, соціально орієнтована мета існування такої власності полягає в реалізації публічних екологічних інтересів, зокрема використання та охорони природних ресурсів як основи життя та діяльності теперішніх та майбутніх поколінь людей – насамперед громадян України; здійснення права цієї власності обмежене ознакою територіальності – переважно межами Української держави (окрім природних ресурсів її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони); особливість суб'єкта права власності – Український народ як джерело влади в державі, який здійснює повноваження власника у повному обсязі безпосередньо, а окремі повноваження власника – постійно через органи державної влади та місцевого самоврядування, причому останні виступають довірчими управителями (але не власниками) природних ресурсів, належних на праві власності виключно Українському народові; особливість об'єктів даного права власності, що полягає в тому, що це конституційно визначені найбільш значущі, унікальні ресурси, необхідні для існування належних умов Українського народу, його нинішнього та майбутніх поколінь, економічної основи розвитку держави та суспільства, забезпечення влади Українського народу, її еколого-економічної основи, суверенності і самостійності влади держави тощо; існує органічний взаємозв'язок прав власності Українського народу на природні ресурси з функціонуванням системи відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування, які забезпечують здійснення даного права власності.

5. Право власності Українського народу на природні ресурси становить незаперечну самостійну еколого-правову і навіть соціальну цінність у системі інших правових цінностей. Основними функціями власності Українського народу на природні ресурси є: соціальна (створює матеріальну основу суверенітету народу); екологічна (орієнтує діяльність всіх власників та користувачів природних ресурсів на необхідність збереження природних ресурсів як загальнонародного надбання, основи життя та діяльності всіх і кожного; не заподіювати шкоди довкіллю тощо); економічна (обумовлює можливість здійснення установчої влади народу та економічну основу конституційного ладу країни загалом); інтегруюча (забезпечення загальних умов щодо охорони та збереження природних ресурсів, належних на праві власності одному суб'єкту – Українському народові); ідеологічна (орієнтування поведінки всіх власників природних ресурсів на дбайливе ставлення до останніх як до національного багатства); захисна (впливає на гарантування екологічної та економічної безпеки країни).

6. Конструкцію права власності Українського народу на природні ресурси слід розглядати як особливий різновид субординаційної моделі права власності, яка має складну структуру та у якій реальні повноваження власника належать як Українському народові, який здійснює свої правомочності безпосередньо, так і органами державної влади та місцевого самоврядування, що реалізують повноваження власника від імені Українського народу.

7. Автор обґрунтовує тезу про субсидіарний (неосновний) характер конституційної та еколого-правової фіксації системи об'єктів права власності Українського народу на природні ресурси, що має чітко виражений характер і виявляється у змістовно-логічній прив'язці до відповідних суб'єктів права. Автор вважає, що система таких об'єктів покликана сприяти чіткішій та послідовній інтеграції тих прав та обов'язків Українського народу як суб'єкта права власності на природні ресурси, яка відповідає соціально-політичній та юридичній ролі цього суб'єкта права у системі правовідносин власності в Україні загалом.

8. З огляду на необхідність чіткого розмежування об'єктів права власності Українського народу та державної власності у сфері природних ресурсів, доцільною видається розробка і прийняття Закону України «Про управління об'єктами права власності Українського народу» (за аналогією з відповідним законом, присвяченим управлінню об'єктами державної власності).

9. Під механізмом реалізації права власності Українського народу на природні ресурси слід розуміти особливий механізм владно-управлінського характеру, в якому виявляється влада Українського народу щодо володіння, користування та розпорядження належними йому на праві власності об'єктами (природними ресурсами).

10. Конструкція представництва підтверджує дуалістичний характер правосуб'єктності Українського народу: так само як і владу, повноваження власника Український народ реалізує як безпосередньо, так і через органи публічної влади, які діють від його імені. При цьому така правосуб'єктність народу зумовлює наявність складних субординаційних відносин у системі суб'єктів здійснення права власності Українського народу, що означає підлеглість народові всіх органів публічної влади, покликаних здійснювати його повноваження власника від його імені, їхній обов'язок керуватися вимогами суверенітету народу, його суверенного права на сприятливе довкілля та природні надбання у вигляді об'єктів природи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Перчеклій Інесса. Право власності Українського народу на природні ресурси : [монографія] / Інесса Перчеклій. – Дрогобич : Вид-во «Коло», 2014. – 144 с.

2. Перчеклій І. М. Право власності Українського народу на природні ресурси: поняття, сутність, соціальна цінність та функції / І. М. Перчеклій // Малий і середній бізнес. – 2013. – № 1–2 (52–53). – С. 42–47.

3. Перчеклій І. М. Питання реалізації права власності Українського народу на природні ресурси / І. М. Перчеклій // Малий і середній бізнес. – 2013. – № 3 (54). – С. 31–36.

4. Перчеклій І. М. Поняття механізму реалізації права власності Українського народу на природні ресурси / І. М. Перчеклій // Малий і середній бізнес. – 2013. – № 4 (55). – С. 137–143.

5. Перчеклій І. М. Форми реалізації права власності Українського народу на природні ресурси / І. М. Перчеклій // Малий і середній бізнес. – 2014. – № 1–2 (56–57). – С. 19–23.

6. Перчеклій Інесса. Право собственности украинского народа на природные ресурсы: понятия, сущность, социальная ценность и функции / Інесса Перчеклій // *Legea si Viata*. – 2014. – № 7/2 (271). – С. 115–118.

7. Перчеклій І. Деякі теоретичні питання дослідження об'єктів права власності Українського народу на природні ресурси / І. Перчеклій // Малий і середній бізнес. – 2014. – № 3–4 (58–59). – С. 27–34.

8. Перчеклій І. Право власності Українського народу на природні ресурси – фікція чи реальність? / І. Перчеклій // Соціологія права. – 2014. – № 3–4 (10–11). – С. 83–90.

9. Перчеклій І. Право власності Українського народу на природні ресурси: соціальна цінність та соціальні функції / І. Перчеклій // Соціологія права. – 2013. – № 2 (8). – С. 40–46.

10. Перчеклій І. Соціолого-правова цінність конституційного права власності українського народу на природні ресурси / І. Перчеклій // Соціологічні проблеми права очима молодих науковців та практиків : матеріали IV Всеукраїнської правової науково-практичної конференції, (Київ, 20 березня 2014 р.) // Соціологія права. – 2014. – № 1–2 (7–8) – С. 153–154.

11. Перчеклій І. Український народ як суб'єкт права власності на природні ресурси / І. Перчеклій // Політико-правові проблеми захисту прав власності в Україні : матеріали круглого столу, (Київ, 2 червня 2015 р.) // Малий і середній бізнес. – 2015. – № 1–2. – С. 87–93.

12. Перчеклій І. Питання змісту конституційного права власності Українського народу на природні ресурси / І. Перчеклій // Місце і роль Конституції України у розвитку правової системи та реалізації цивілізаційного вибору Українського народу : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (Київ, 18 червня 2015 р.) // Соціологія права. – 2015. – № 1–2. – С. 107–112.

АНОТАЦІЯ

Перчеклій І. М. Право власності Українського народу на природні ресурси: еколого-правові засади. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2015.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню права власності Українського народу на природні ресурси в контексті еколого-правової парадигми. У роботі проаналізована правова природа цього явища, визначені основні ознаки, соціальна цінність та основні його функції. Докладно проаналізовані еколого-правовий зміст та особливості конституційної

інституціалізації права власності Українського народу на природні ресурси, правосуб'єктності Українського народу, а також система об'єктів його права власності.

У дисертації досліджені питання механізму реалізації права власності Українського народу, його форм, а також ролі і місця органів державної влади та органів місцевого самоврядування у такому механізмі.

Ключові слова: право Українського народу на природні ресурси, конституційна інституціалізація права власності Українського народу на природні ресурси, Український народ як суб'єкт права, правосуб'єктність Українського народу, система об'єктів права власності Українського народу, механізм реалізації права Українського народу на природні ресурси України, форми реалізації права Українського народу на природні ресурси.

АННОТАЦІЯ

Перчеклий І. М. Право собственности Украинского народа на природные ресурсы: эколого-правовые основы. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, Киев, 2015.

Диссертация посвящена комплексному исследованию права собственности Украинского народа на природные ресурсы в контексте эколого-правовой парадигмы.

Автор утверждает, что собственность Украинского народа на природные ресурсы является видом публичной собственности, то есть волевых отношений господства над определенными объектами с целью удовлетворения интересов общества, осуществляемого народом непосредственно либо же через органы государственной власти и местного самоуправления. Основой такого права является права народа как носителя суверенных прав и единого источника власти.

Диссертантом определены основные признаки права собственности Украинского народа на природные ресурсы, коими названы наличие социально-ориентированных целей, а также публичных интересов в сохранении природных объектов для нынешних и грядущих поколений людей, существование органической взаимосвязи права собственности Украинского народа на природные ресурсы и деятельности соответствующих органов государственной власти и местного самоуправления, охарактеризована конструкция представительства, подтверждающая дуалистический характер правосуб'єктности Украинского народа, а также особенности объектов права собственности Украинского народа как объектов природы и др.

В работе проанализированы правовая природа этого явления, определены основные признаки, социальная ценность, названы основные функции права собственности, в частности такие, как социальная, экономическая,

идеологическая, интегрирующая, высказана идея о необходимости разработки и принятия Закона Украины «Об управлении объектами права собственности Украинского народа», в результате чего становится возможным проведение унификации правового регулирования и системы управления в этой сфере общественных отношений.

Детально проанализированы особенности конституционной институционализации права собственности Украинского народа на природные ресурсы, содержание правосубъектности Украинского народа, а также система объектов его права собственности. Исследованы вопросы механизма реализации права собственности Украинского народа на природные ресурсы, его форм, а также роли и значимости органов государственной власти и органов местного самоуправления в таком механизме.

Ключевые слова: право Украинского народа на природные ресурсы, конституционная институционализация права собственности Украинского народа на природные ресурсы, Украинский народ как субъект права, правосубъектность Украинского народа, система объектов права собственности Украинского народа, механизм реализации права Украинского народа на природные ресурсы Украины, формы реализации права Украинского народа на природные ресурсы.

ANNOTATION

Perchekliy I.M. The right of ownership of the people of Ukraine on the natural resources: ecological and legal basics. – On the rights of manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Legal Sciences on specialty 12.00.06 – Land Law; Agricultural Law; Environmental Law; Natural Resources Law. – V.M. Koretskiy Institute of the State and Law of the NAS of Ukraine, Kyiv, 2015.

The dissertation deals with the complex research of the right of ownership of the people of Ukraine on the natural resources in the context of environmental legal paradigm. The legal nature of this phenomenon, its basic characteristics, social value and main functions are explored in the dissertation. There were analyzed the ecological and legal content as well as features of the constitutional institutionalization of the rights of the people of Ukraine on the natural resources, legal personality of the people of Ukraine and system of objects of its right of ownership.

The question of the mechanism of the realization of the right of ownership of the people of Ukraine on the natural resources, its forms, as well as the role and place of state and local governments in such a mechanism are analyzed.

Key words: right of ownership of the people of Ukraine on the natural resources, constitutional institutionalization of the right of ownership of the people of Ukraine on the natural resources, the people of Ukraine as a subject of law, legal personality of the people of Ukraine, the system of objects of the right of ownership of the people of Ukraine, mechanism of implementation of the right of ownership of the people of Ukraine on the natural resources, forms of realizations of the right of ownership of the people of Ukraine on the natural resources.

Гарнітура Таймс. Формат 60x84/16.
Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 18.11.2015. Замовлення 112.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26
E-mail: lesya3000@ukr.net